

УДК 346.52

О.В. КУЦУРУБОВА-ШЕВЧЕНКО,

канд. юрид. наук, Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля

ЗМІСТ І НАПРЯМИ ПРАВОВОЇ РОБОТИ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ У СУЧАСНИХ УМОВАХ

Ключові слова: правова робота, господарсько-правовий засіб, вищі навчальні заклади, юрисконсульт, локальна нормотворчість, науково-дослідна діяльність, захист прав інтелектуальної власності, правова культура працівників

Вища освіта є однією з галузей, функціонування якої формує структуру економіки на користь наукоємних галузей і забезпечує економічне зростання держави. Однак невідповідність українського діючого законодавства (а саме ігнорування в господарському законодавстві вищих навчальних закладів, далі – ВНЗ, як учасників відповідних відносин, недостатність правового регулювання цих відносин на нормативно-правовому рівні) меті інтенсивного розвитку системи вищої освіти не дозволяє стверджувати, що діяльність ВНЗ сприяє формуванню в Україні соціально-ринкової економіки на базі інновацій.

Зростання потреби в належному правовому регулюванні господарсько-інноваційних відносин за участі ВНЗ вимагає не лише посилення ролі господарського законодавства в діяльності останніх, але й – належної організації правової роботи в них, яка би враховувала її специфіку їх правового статусу як безпосереднього учасника інноваційних відносин.

На жаль, ВНЗ послабили увагу до правової роботи, її роль або применшується, або взагалі не організована. Слід констатувати, що в ВНЗ здійснюється лише юридичне обслуговування процесів із надання платних освітніх послуг. Натомість майже відсутнє правове забезпечення наукової діяльності

ВНЗ, особливо правове оформлення та подальше використання її результатів.

Досить часто керівництвом ВНЗ ігноруються пропозиції юрисконсультів щодо необхідності прийняття нових або приведення існуючих актів ВНЗ у відповідність із діючим законодавством. Отже, в умовах активізації участі ВНЗ в господарсько-інноваційних відносинах актуалізується потреба забезпечити їхню діяльність господарсько-правовим регулюванням, в т.ч. шляхом використання такого засобу, як належна організація правової роботи у ВНЗ.

Метою цієї статті є дослідження змісту правової роботи юридичної служби у ВНЗ в умовах активізації їхньої участі в господарсько-інноваційних відносинах.

В науці господарського права з приводу змісту поняття «правова робота» дискусії ведуться давно, проте її поняття в сучасному українському законодавстві ще дотепер не закріплене, а тому доводиться користуватися в цьому питанні дослідженнями і законодавством радянських часів.

Наука господарського права, починаючи з свого чергового післявоєнного періоду становлення, значну увагу приділяла питанням правової роботи в народному господарстві, надаючи тим самим реальну допомогу практиці [1, с.94–95]. Багато аспектів цієї проблематики знайшли своє відбиття в наукових публікаціях Т.Є. Абової, О.В. Бельської, І.Є. Замойського, Г.Л. Знаменського, Р.Ф. Калістратової, В.В. Лаптева, Б.І. Минця, В.К. Мамутова, Г.В. Пронської, А.А. Рябова та інших. За останні роки приділяли увагу дослідженням суті правової роботи, її місця та значення в управлінні виробництвом – А.М. Долгополов, організації юридичної служби на підприємстві – В.І. Горевий, співвідношенню правової роботи та юридичного обслуговування підприємств – С.Ф. Домбровський, правової роботи як механізму захисту прав суб'єктів господарювання – І.В. Головань, організаційно-правових механізмів охорони та захи-

сту професійних прав юрисконсультів – М.І. Клеандров.

Правова робота тривалий час вважалася незначним науковим напрямком у правознавстві. Дослідження в цій сфері проводилися в основному представниками господарського і частково цивільного права, які розглядали цю діяльність як функції управління. Сам термін «правова робота» в сучасному значенні використовується порівняно недавно. Спочатку правова робота зазвичай пов'язувалася з функціями органів юстиції. У зв'язку з діяльністю господарських організацій цей термін вперше був застосований в постанові ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР від 23.12.1970 р. № 1025 «Про поліпшення правової роботи в народному господарстві» [2]. Після цього термін набув більшого поширення. Разом із тим, дотепер у нормативних правових актах не дається «легального» визначення поняття правової роботи, що породило множинність трактувань цього поняття. Такий стан зберігається й понині в Україні.

Згрупувавши різні точки зору вчених, які займалися дослідженням цієї проблеми, можна виділити два основних підходи до визначення сутності правової роботи. Ряд авторів обґрунтовують вузьке розуміння цього терміна, вбачаючи в правовій роботі лише діяльність юридичної служби. Інші вчені вважають, що поняттям «правова робота» охоплюється діяльність не тільки юридичної служби, але також й інших посадових осіб і функціональних підрозділів. Так, Б.І. Мінц визначає її як діяльність з формування та реалізації правових актів, спрямовану на забезпечення прав і законних інтересів підприємства. Він вважає, що правова робота полягає в організації виконання правових актів, підготовці та прийнятті як локальних нормативних документів (положень, інструкцій, правил), так і індивідуальних юридичних актів (наказів, договорів, претензій, позовів), з якими пов'язане виникнення, зміна або припинення прав і обов'язків учасників госпо-

дарських відносин [3, с.3]. І. Є. Замойський вбачає у правовій роботі правоорганізуючу (правотворчу та правореалізуючу) діяльність суб'єктів, спрямовану на підвищення ефективності виробництва при дотриманні законності [4, с.39]. Інші автори відзначали, що в процесі своєї статутної діяльності підприємства місять використовувати весь арсенал правових засобів для вирішення завдань, поставлених перед ними. Цю діяльність господарюючих суб'єктів вони розуміють як правову роботу в народному господарстві, яка є невід'ємною частиною керівництва економікою [5, с.362–363]. Окремі вчені пропонували вважати під правовою роботою діяльність державних органів, кооперативних та інших громадських організацій, які здійснюють господарське, соціально-культурне будівництво і керівництво ним, юридичних служб та інших структурних підрозділів, посадових осіб, спрямовану на забезпечення соціалістичної законності, дисциплін та правопорядку, використання права і правових засобів при виконанні своїх обов'язків і функцій з метою вдосконалення ефективності господарювання та управління, прискорення соціально-економічного розвитку країни [6, с.102].

Таким чином, як зазначає Г.Л. Знаменський, вітчизняна наука господарського права вивчила й розкрила поняття та механізм функціонування правової роботи, з'ясувала ланки суб'єкта господарювання, які мають займатися правовою роботою, виявила результативність цієї роботи та її вплив на загальний результат діяльності суб'єкта господарювання. При розгляді проблеми правової роботи вчений підкреслює, що її ефективність залежить від юридичної служби, діяльність якої полягає не в реалізації правових норм, а в забезпеченні реалізації правових норм як процесу, в його впорядкуванні і організації [7, с.164]. Як справедливо зазначає В.К. Мамутов, це вимагає від працівників господарських органів і організацій творчого використання можливостей права [8, с.3].

Ряд сучасних дослідників трактують правову роботу у сфері підприємництва як систему заходів щодо забезпечення прав та інтересів суб'єктів підприємницької діяльності. А. Сазонов вважає, що правова робота – це діяльність з формування та реалізації правових засобів, які забезпечують вирішення економічних і соціальних завдань [9, с.30]. С.Ф. Домбровський до основних аспектів правової роботи та юридичного обслуговування відносить сприяння забезпеченню режиму ефективного ведення господарства, збереженню власності, фінансово-господарської діяльності окремих підприємств, організацій і установ, виконання державних замовлень, сприяння реформуванню підприємств різних форм власності, проведення своєчасних розрахунків, зміцнення трудової дисципліни тощо [10, с.15]. В.І. Горевий визначає правову роботу як особливий, багатоплановий вид діяльності суб'єктів господарювання, спрямований на забезпечення підвищення ефективності суспільного виробництва, його соціальну спрямованість, підвищення продуктивності праці та якості роботи за дотримання планової, договірної, трудової дисципліни [11, с.20]. Достатньо обґрунтовано І.В. Головань наполягає на необхідності ширшого використання можливостей правової роботи в економіці, що передбачає активізацію функціонування самих суб'єктів підприємницької діяльності з підвищення рівня реалізації чинного законодавства, спрямованого на захист їхніх прав і законних інтересів, необхідність застосування в процесі здійснення правової роботи заходів, що мають універсальне значення для протидії будь-яким порушенням прав суб'єктів підприємницької діяльності та для профілактики порушень: фіксації фактів незаконних дій чи протиправної бездіяльності порушників прав суб'єктів підприємницької діяльності, повідомлення компетентних органів про факти порушень їхніх прав та звернення уваги громадськості на ці факти, ви-

користання суб'єктами підприємницької діяльності наданої законом можливості невиконання незаконних вимог з боку порушників їх прав, обмеження доступу порушників прав до конфіденційної інформації, яку мають у своєму розпорядженні суб'єкти підприємницької діяльності [12, с.3].

Наведений перелік точок зору на сутність правової роботи не характеризується наявністю вичерпного юридичного змісту та свідчить про відсутність однаковості та визначеності в її розумінні, що обумовлено високою складністю цього явища. Не підлягає сумніву, що поняття правової роботи охоплює не лише загальні її напрями, які стосуються будь-яких підприємств, організацій, установ, але й напрями пов'язані зі специфікою діяльності та функціональними особливостями того чи іншого підприємства, організації, установи. Тому, на наш погляд, універсального визначення правової роботи не можна та й не слід досягати.

Отже, незважаючи на значні дослідження змісту правової роботи, напрямів та форм її здійснення будь-якими підприємствами, організаціями, установами необхідно все ж таки визначати зміст та напрями правової роботи в кожній сфері діяльності з урахуванням її особливостей в окремих галузях економіки, соціальної сфери. Проте ще й серед цих галузей, наприклад, характер правової роботи в охороні здоров'я, культурі, освіті тощо не є тотожними. Різним є також об'єм і напрями цієї роботи в міністерствах, відомствах, господарських організаціях, установах. Навіть в організаціях і установах одного рівня характер цієї роботи неоднозначний.

В Україні спочатку в 1995 р., а потім у 2008 році [13] Постановою Кабінету Міністрів України затверджено Загальне положення про юридичну службу міністерства, іншого органу виконавчої влади, державного підприємства, установи та організації, в якому зміст правової роботи (без змін з попереднім) окреслюється через основні завдання

юридичної служби (п.4) як роботи, спрямованої на правильне застосування, неухильне дотримання та запобігання невиконанню вимог законодавства підприємством, його керівником та працівниками під час виконання покладених на них завдань і функціональних обов'язків, а також представлення інтересів підприємства в судах. Як бачимо, в такому легальному визначенні правової роботи не врахований накопичений досвід й теоретичні розробки з багатьох питань удосконалення правової роботи в економіці в цілому, в окремих галузях промисловості. В Постанові Кабінету Міністрів України від 14.12.2001 р. № 1693 «Про вдосконалення організації правової роботи в міністерствах, інших центральних органах виконавчої влади» також акцент робиться далеко не на всі напрями правової роботи, а лише на забезпечення належного рівня правової роботи, якісне методичне керівництво нею та на обов'язкове погодження з юридичною службою проектів нормативно-правових актів [14].

Проте, у сфері вищої освіти дуже часто не виконуються навіть і ці заходи. Багато недоліків правової роботи у вищій школі пов'язано з низьким рівнем господарсько-правової культури ректорів, інших керівників та посадовців адміністративно-управлінського персоналу ВНЗ, більшість яких, не маючи юридичної підготовки, так чи інакше щодня вирішують правові питання, проте ігноруючи консультації з юридичною службою або юрисконсультом. На жаль, у більшості ВНЗ традиційно склалося так, що юристи відіграють майже останню роль у виконанні функцій управління закладом. Однак правові знання та культура необхідні для обґрунтованого прийняття рішень та захисту прав і законних інтересів ВНЗ. Тому ректори мають усвідомити повною мірою необхідність і корисність роботи юрисконсульта у своєму колективі.

Правова культура є складовою загальної культури людства. Раніше в Загальному по-

ложенні про юридичний відділ (бюро), головного (старшого) юрисконсульта, юрисконсульта міністерства, відомства, виконавчого комітету Ради депутатів трудящих, підприємства, організацій, установ прямо вказувалося, що в обов'язки юридичної служби входить ще й правове виховання працівників [15]. У сучасних дослідженнях, посилаючись на цей приклад, М.І. Клеандров крім таких основних функцій і напрямів діяльності юрисконсульта, як юридичний супровід договірної роботи, забезпечення захисту прав та інтересів організації, організація внутрішньої нормотворчості (внутрішні накази, розпорядження, візування проектів наказів), питання матеріальної та дисциплінарної відповідальності, правове забезпечення безпеки, зокрема, від рейдерства, виділяє також ще й роботу з персоналом та правове виховання всередині підприємства і підвищення правової культури працівників [16]. Наразі для ВНЗ, які є активними учасниками господарсько-інноваційних відносин, цей напрям правової роботи також стає дуже необхідним або навіть обов'язковим.

Стосовно змісту правової роботи у ВНЗ слід також звернути увагу на такий її напрям, як захист результатів наукової та науково-дослідної діяльності ВНЗ, яка є одним із основних їхніх видів діяльності. Практика господарювання в Україні свідчить, що для забезпечення інтересів національних виробників функціонувати в умовах відкритого ринку й жорстокої конкуренції їм необхідно активізувати процеси залучення майнових прав та об'єктів прав інтелектуальної власності, в т.ч. й ВНЗ. Разом із тим, досягнення прогнозованих результатів від оформлення об'єктів прав інтелектуальної власності ВНЗ до здійснення господарської діяльності з їхнім залученням ускладнюються значними проблемами, які набувають сьогодні системного характеру.

В більшості ВНЗ, наприклад, майнові права інтелектуальної власності не введені

до складу майна ВНЗ як нематеріального активу. Нерозвиненість захисту прав промислової власності, відсутність у ВНЗ фахівців з інтелектуальної власності, не закріплення в посадових інструкціях працюючих науковців ВНЗ обов'язків щодо оформлення прав на об'єкти інтелектуальної власності, які створюються в ВНЗ, не дозволяє останнім правомірно користуватися перевагами правовласника передових науково-технічних розробок, що були створені в процесі науково-дослідної діяльності закладу. В останні часи постійно зростає різноманіття й масштаби правопорушень у сфері неправомірного використання об'єктів промислової власності, що завдає непоправної шкоди правам й інтересам ВНЗ як правовласникам або правоволодільцям об'єктів промислової власності. Вказані та багато інших складних питань, які виникають у діяльності ВНЗ у сфері промислової власності, у сукупності з низькою правовою обізнаністю в цій сфері адміністративно-управлінського персоналу ВНЗ значно ускладнюють процеси впровадження об'єктів інтелектуальної власності ВНЗ у сферу господарювання.

На наш погляд, ефективність розв'язання накопичених проблем залежить від комплексної дії численних факторів, важливе місце серед яких посідає створення локального нормативно-правового регулювання відносин щодо залучення прав на об'єкти промислової власності ВНЗ до господарського життя. Аналіз нинішнього стану законодавчої бази свідчить, що зазначені відносини регулюються цілою низкою законодавчих актів, які між тим не забезпечують належним чином системного й узгодженого опосередкування всього різноманіття відносин у цій сфері. Тому ВНЗ мають створювати локальну правову базу, сукупність правових норм якої регулювала б відносини у промисловій власності щодо правової охорони і використання результатів інтелектуальної власності в своїй діяльності та іншими суб'єктами господарювання.

На підставі вищенаведеного вважаємо, що до змісту правової роботи ВНЗ слід ввести такий необхідний для них напрям, як локальне правове регулювання відносин промислової власності. Реалізація цього напрямку правової роботи ВНЗ за допомогою всього потенціалу господарсько-правових засобів дозволить активно вплинути на процеси залучення прав промислової власності ВНЗ у сферу господарювання, конструювати моделі можливої й необхідної поведінки певних працівників та ВНЗ в цілому у сфері комерціалізації їх виключних прав, зміцнення правових основ захисту прав і охоронюваних інтересів ВНЗ на об'єкти промислової власності.

Таким чином, з урахуванням наукових досліджень щодо змісту правової роботи, а також враховуючи активність ВНЗ як учасника господарсько-інноваційних відносин вважаємо за необхідне, по-перше, підвищити роль і значення правової роботи в діяльності ВНЗ, по-друге, з урахуванням необхідності участі ВНЗ в процесі формування інноваційно-орієнтованої економіки наповнити її зміст новим напрямом, спрямованим на правове оформлення результатів наукових досліджень та захист прав і охоронюваних інтересів ВНЗ при використанні їхніх об'єктів промислової власності у сфері господарювання іншими суб'єктами.

За таких умов пропонуємо під правовою роботою ВНЗ розуміти спільну діяльність юридичної служби (юрисконсульта) з іншими структурними підрозділами ВНЗ, адміністративно-управлінським персоналом, скеровану на забезпечення законності, дисципліни й правопорядку, використання прав й правових засобів при виконанні ВНЗ своїх цілей та основних завдань з метою неухильного дотримання та запобігання невиконанню вимог законодавства в ході діяльності ВНЗ.

До основних напрямів правової роботи ВНЗ слід віднести такі: локальна нормотворчість (положення про порядок здійснення всіх напрямів діяльності ВНЗ, накази, розпо-

рядження тощо); договірна та претензійно-позовна діяльність; організація роботи з підвищення правової культури працівників; правове забезпечення оформлення прав інтелектуальної власності на результати науково-дослідної діяльності ВНЗ та захисту їхніх прав і законних інтересів в т.ч. при використанні об'єктів промислової власності у сфері господарювання.

Організація правової роботи у ВНЗ за всіма вищенаведеними напрямками у сукупності з іншими господарсько-правовими засобами дозволить забезпечити системність господарсько-правового регулювання діяльності сучасних ВНЗ.

ЛІТЕРАТУРА

1. Хозяйственное право : учебник / В. К. Макутов, Г. Л. Знаменский, К. С. Хухулин и др. ; под ред. Макутова В. К. – К. : Юринком Интер, 2002. 912 с.
2. Постанова ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР «Про поліпшення правової роботи в народному господарстві» : від 23.12.1970 р., № 1025 // СП СРСР. – 1971. – № 1. – Ст. 1.
3. Минц Б. И. Организация правовой работы на предприятии : учебное пособие / Минц Б. И. – Свердловск, 1983. – 182 с.
4. Замойский И. Е. Эффективность хозяйственно-правовой работы / Замойский И. Е. – Киев : Наук. думка, 1982. – 170 с.
5. Хозяйственное право : учебник / Абова Т. Е., Веденин Н. Н., Гандилов Т. М., Заменгоф З. М. и др. ; отв. ред.: Лаптев В. В. – М. : Юрид. лит., 1983. – 527 с.
6. Бельская Е. В. К вопросу о понятии «правовая работа» / Бельская Е. В., Каллистратова Р. Ф. // Правовая работа в условиях перестройки : сб. ст. / отв. ред. Т. Е. Абова, Е. А. Виноградова. – М., 1989. – 150 с.
7. Знаменський Г. Л. Совершенствование хозяйственного законодательства: цель и средства / Знаменський Г. Л. – К. : Наук. думка, 1980. – 187 с.
8. Макутов В. К. Организация хозяйственно-правовой работы на предприятии / Макутов В. К., Михайлин С. З., Липницкий Д. Х. – М. : Юрид. лит., 1975.
9. Сазонов А. С. Проблемы организации правовой работы на предприятии / Сазонов А. С. // Бизнес, менеджмент, право. – 2002. – № 1. – С. 30–35.
10. Домбровський С. Ф. Організація правової роботи та юридичного обслуговування підприємств, установ та організацій : навчальний посібник для студентів навчальних закладів та факультетів / Домбровський С. Ф. – Харків : Консум, 2005. – 396 с.
11. Горевий В. І. Організація юридичної служби на підприємстві : навч. посіб. / Горевий В. І. – 2-ге вид., випр. і доп. – Суми : ВТД «Університетська книга», 2008. – 319 с.
12. Правова робота у механізмі захисту прав суб'єктів підприємництва : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.04 / І. В. Головань ; НАН України. Ін-т екон.-правових дослідж. – Донецьк, 2003. – 16 с.
13. Постанова Кабінету Міністрів України «Загальне положення про юридичну службу міністерства, іншого органу виконавчої влади, державного підприємства, установи та організації» ; від 26.11.2008 р., № 1040 // Офіційний вісник України. – 2008. – № 93. – Ст. 3068.
14. Постанова Кабінету Міністрів України «Про вдосконалення організації правової роботи в міністерствах, інших центральних органах виконавчої влади» : від 14.12.2001 р., № 1693 // Офіційний вісник України. – 2002. – № 51. – Ст. 2298.
15. Постановление Совета Министров СССР «Об утверждении общего положения о юридическом отделе (бюро), главном (старшем) юрисконсульте, юрисконсульте министерства, ведомства, исполнительного комитета совета депутатов трудящихся, предприятия, организации, учреждения» : от 22.06.1972 г., № 467 [Електронний ресурс]. – Режим дос-

типу: http://ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KP720467.html. | юрисконсульта / Клеандров М. И. // Российская правовая газета «ЭЖ-Юрист». – 15.05.2007. – № 18.
 16. Клеандров М. И. О правовом статусе

Куцурубова-Шевченко О. В. Зміст і напрями правової роботи вищих навчальних закладів у сучасних умовах / О. В. Куцурубова-Шевченко // Форум права. – 2014. – № 1. – С. 310–316 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2014_1_54.pdf

Досліджено зміст і напрями правової роботи вищих навчальних закладів як необхідний господарсько-правовий засіб регулювання їх діяльності в сучасних умовах. Пропонується наповнити зміст правової роботи в цих закладах такими напрямками, як організація роботи з підвищення правової культури працівників та правове забезпечення оформлення прав інтелектуальної власності на результати науково-дослідної діяльності вищих навчальних закладів.

Куцурубова-Шевченко Е.В. Содержание и направления правовой работы высших учебных заведений в современных условиях

Исследовано содержание и направления правовой работы вузов как необходимое хозяйственно-правовое средство регулирования их деятельности в современных условиях. Предлагается наполнить содержание правовой работы в этих заведениях следующими направлениями как организация работы по повышению правовой культуры работников и правовое обеспечение оформления прав интеллектуальной собственности на результаты научно-исследовательской деятельности вузов.

Kutsurubova-Shevchenko O.V. The Content and Direction of Legal Work of Higher Educational Institutions in Modern Conditions

The content and direction of legal work of universities as required economic-legal means to regulate their activities in modern conditions studied. It is proposed to fill the content of the legal work in these institutions following directions as the organization works to improve the legal culture employees and legal support workers registration of intellectual property rights to the results of the research activities of universities.

Форум права